

خرید کتاب های کنکور

با تخفیف ویژه

و

ارسال رایگان

Medabook.com

مدابوک

یک جله تماس تلفنی رایگان

با مشاوران رتبه برتر

برای انتخاب بهترین منابع

دبیرستان و کنکور

۰۲۱ ۲۸۴۲۵۲۱۰

فهرست مطالب

فلسفه دوازدهم

شماره صفحه	فهرست مطالب
۵	سؤالات ترم اول و ترم دوم
۶	آزمون (۱) نوبت اول
۸	آزمون (۲) نوبت اول
۱۰	آزمون (۳) نوبت اول
۱۲	آزمون (۴) نوبت اول
۱۵	آزمون (۵) نوبت اول
۱۷	آزمون (۶) نوبت دوم
۱۹	آزمون (۷) نوبت دوم
۲۱	آزمون (۸) نوبت دوم
۲۳	آزمون (۹) نوبت دوم
۲۵	آزمون (۱۰) نوبت دوم
۲۸	آزمون (۱۱) نوبت دوم
۳۰	آزمون (۱۲) نوبت دوم
۳۳	آزمون (۱۳) نوبت دوم
۳۵	پاسخنامه تشریحی
۴۸	خلاصه درس ها

سوالات آزمون های

ترم اول و ترم دوم

آزمون (۲) نوبت اول

الف) مشخص کنید از عبارتهای زیر کدام درست و کدام نادرست است.

- ۱ گاهی چیزهایی را مانند سیمرغ خیالی می‌پنداریم و اندکی بعد متوجه می‌شویم که واقعی و موجود هستند.
- ۲ علت چیزی است که بر وجود معلول متوقف است.
- ۳ در ایران باستان خداوند را بهمن می‌نامند که وجودی مجرد دارد.
- ۴ اشتیاق ذاتی و ذوق فطری را که سبب بقای ممکنات و مخلوقات است، علة العلل می‌نامیم.
- ۵ در قضیه «خریزه میوه شیرینی است» حمل موضوع بر محمول امکانی است.
- ۶ با اینکه آثار مدوّتی از ایران باستان وجود ندارد اما گزارش‌ها حاکی است که حکیمان جهان را مخلوق خداوندی حکیم می‌دانستند.
- ۷ اعتقاد به خداوند زمانی می‌تواند به زندگی معنا دهد و انسان را وارد مرتبه ای برتر از زندگی کند که عقلانی باشد.
- ۸ انسان از همان اوایل کودکی که زبان می‌گشاید، به طور جدی از چپستی و چرایی اشیاء پرسش می‌کند.

ب) جاهای خالی را با کلمات یا عبارات مناسب پر کنید.

- ۹ وجه مشترک همه موجودات را می‌نامند.
- ۱۰ دموکریتوس معتقد بود ماده اولیه تشکیل دهنده جهان اتم‌ها هستند که برخورد این ذرات سبب پیدایش جهان شده است. (درس ۴)
- ۱۱ انسان با سوال می‌کوشد از طریق استدلال، رابطه‌های علّی میان پدیده‌ها را بشناسد. (درس ۳)
- ۱۲ آنچه در واقعیت علت و معلول می‌نامیم در ذهن دلیل و است. (درس ۳)
- ۱۳ قرار گیری برای موضوع از سه حالت ضروری و ممکن و ممتنع خارج نیست. (درس ۲)
- ۱۴ ممکن الوجود بالذات برای اینکه از تساوی میان وجود و عدم در آید و موجود شود، نیازمند موجودی است که وجود، او باشد. (درس ۶)
- ۱۵ برهان خداشناسی ابن سینا که در کتاب «اشارات» با تأسی از آیات قرآن توصیف شده است نام دارد. (درس ۶)
- ۱۶ آن دسته از فلاسفه که علاوه بر لوازم «اصل علیت» به معتقدند، می‌گویند که هر فرایند طبیعی هدف خاصی را تعقیب می‌کند. (درس ۴)
- ۱۷ تیلور می‌گوید: از نظر افلاطون، کار خداوند است. (درس ۵)
- ۱۸ اینکه اشیاء ذاتاً می‌توانند باشند یا نباشند، یعنی اشیاء الوجودند. (درس ۲)

پ) هر یک از موارد ستون سمت راست را به عبارت مربوط به آن در ستون سمت چپ وصل کنید.

پیام ابن سینا و پیروانش	۱۹ پیش از ابن سینا این متفکر به مسأله وجود و ماهیت توجه کرده است. (درس ۱)
علة العلل	۲۰ موجودات جهان بر حسب ذات خود ممکن الوجودند اما از این حیث که اکنون موجودند، واجب الوجود بالغیرند. (درس ۲)
نظر داروین	۲۱ کتب «رساله درباره طبیعت آدمی» و «گفت و شنود درباره دین طبیعی» از آثار اوست. (درس ۳)
فارابی	۲۲ از ابتدای پیدایش موجودات زنده روی زمین فقط آن دسته از موجودات که تغییرات اندامی‌شان اتفاقاً با محیط سازگار بوده به حیات خود ادامه دادند. (درس ۴)
غیرممکن	۲۳ انکار خدایانی که همه به آن معتقدند. (درس ۵)
اتهام سقراط	۲۴ نظریه فقر وجودی (درس ۲)
هیوم	۲۵ علت حقیقی مجموعه هستی (درس ۴)
ملاصدرا	۲۶ تسلسل علل نامتناهی (درس ۶)

آزمون (۵) نوبت اول

۲۳	این سینا در کدام کتاب مفاهیم اتفاق و شانس را توضیح داده است؟ (۱) منطق شفا (۲) رساله عشق (۳) الهیات شفا (۴) قانون (درس ۴)
۲۴	بیت زیر از نظامی با کدام یک از نظریات ابن سینا هم خوانی دارد؟ کسی کز عشق خالی شد فسردهست گرش صد جان بود، بی عشق مردهست (۱) عشق (۲) اشتیاق ذاتی و فطری (۳) اشتیاق به خیرات و کمالات (۴) علت بقای ممکنات (درس ۶)
۲۵	کدام گزینه در مورد گزاره «انسان موجود است» صحیح است؟ (۱) تفاوت انسان و وجود فقط در خارج است. (۲) انسان و وجود در خارج دو امر جداگانه هستند. (۳) انسان و وجود دو موجود جداگانه هستند. (۴) تفاوت انسان و وجود ذهنی است و دو مفهوم مختلف هستند. (درس ۱)
۲۶	نتیجه برهان وجوب و امکان ابن سینا چه بود؟ (۱) موجودات جهان به واجب الوجودی بالذات وابسته‌اند که آن‌ها را از قوه به فعل برساند. (۲) ممکن الوجود بالذات نیازمند واجب الوجود بالذات است. (۳) ممکنات ذاتاً نسبت به وجود و عدم مساوی هستند. (۴) موجودات جهان به واجب الوجودی بالذات وابسته‌اند که آن‌ها را از حالت امکانی خارج کرده و پدید آورد. (درس ۶)
۲۷	آنچه ابن سینا امکان ماهوی می‌نامد از منظر ملاصدرا چیست؟ (۱) فقر جهانی (۲) امکان وجودی (۳) فقر وجودی (۴) امکان ذاتی (درس ۲)
۲۸	بیت زیر به کدام یک از معیارهای یک زندگی معنادار اشاره می‌کند؟ تو حکیمی، تو عظیمی، تو کریمی، تو رحیمی تو برازنده فضلی تو سزاوار ثنایی (۱) هدفمند شناختن انسان (۲) مایزائی واقعی برای زیبایی قائل شدن (۳) غایت‌مندی جهان (۴) تعهد در برابر یک وجود متعالی (درس ۶)

ث) به سوالات زیر پاسخ کوتاه دهید.

۲۹	مهم‌ترین کتاب ابن سینا چیست و دارای چه بخش‌هایی است؟ (درس ۱)
۳۰	انواع وجود از نظر ملاصدرا چیست؟ (درس ۲)
۳۱	پاسخ ابن سینا به هیوم در مورد علیت چه بود؟ (درس ۳)
۳۲	لازمه و نتیجه اصل وجوب بخشی علت به معلول چیست؟ (درس ۴)
۳۳	روش کانت برای اثبات وجود خداوند چه بود؟ (درس ۵)
۳۴	ابن سینا به چه علت برهان اثبات وجود خداوند را صدیقین نام نهاد؟ (درس ۶)
۳۵	نظرات چه کسانی مانند توماس آکوئیناس متکی به نظریات ابن سینا بود؟ (درس ۵)
۳۶	نظر دکارت در مورد اصل علیت را بنویسید. (درس ۳)

ج) به سوالات زیر پاسخ کامل دهید.

۳۷	چهار معنی اتفاق را توضیح مختصری داده و صحیح‌ترین معنا را مشخص کنید. (درس ۴)
۳۸	فیلسوف کیست؟ (با ذکر مثال) (درس ۶)
۳۹	دلیل ناتوانی برهان نظم از دیدگاه هیوم را بنویسید. (درس ۵)

آزمون (۸) نوبت دوم

۲

الف) مشخص کنید از عبارتهای زیر کدام درست و کدام نادرست است.

- ۱ حمل وجود بر هر چیزی نیازمند دلیل حسی و تجربی و یا عقلی محض است. ☐ درست ☐ نادرست (درس ۱)
- ۲ ملاصدرا میگوید: به جای نگاه کردن به ماهیت، اگر به دو واقعیت نگاه کنیم می بینیم که عین وابستگی و نیازند. ☐ درست ☐ نادرست (درس ۲)
- ۳ در یونان باستان زئوس خدای آسمان و باران و آرمیس خدای خویشتن داری است. ☐ درست ☐ نادرست (درس ۵)
- ۴ تاریخ فلسفه با تاریخ دین پیوندی ناگسستنی دارد و تحولات معنا و محدوده عقل، با تحولات فلسفه گره خورده است. ☐ درست ☐ نادرست (درس ۷)
- ۵ انسان با عقل خود استدلال می کند و می تواند دریابد که چه چیزهایی هست و چه چیزهایی نیست. ☐ درست ☐ نادرست (درس ۷)
- ۶ مردم مدینه فاضله رسیدن به سلامت جسم و فراوانی لذتها را دستیابی به سعادت می دانند. ☐ درست ☐ نادرست (درس ۹)
- ۷ سهروردی در کتاب «حکمة الاشراق» از شیوه مشائیان فراتر می رود و حکمت اشراقی را پایه گذاری می کند. ☐ درست ☐ نادرست (درس ۱۰)
- ۸ آیت الله حسن زاده آملی یکی از شاگردان علامه طباطبایی (ره) هستند. ☐ درست ☐ نادرست (درس ۱۱)

۵

ب) جاهای خالی را با کلمات یا عبارات مناسب پر کنید.

- ۹ « نبود اتفاق در عالم» از دیدگاه علم فلسفه رخداد ----- محسوب می شود. (درس ۳)
- ۱۰ در آنجا که معلول ناشی از مجموعه چند عامل است که روی هم، علت پدید آمدن آن معلول اند، هر یک از عوامل را ----- می نامند. (درس ۴)
- ۱۱ ارسطو معتقد است: نمی شود انتظامی بر جهان حاکم باشد، بدون اینکه موجودی جاویدان و ----- در کار باشد. (درس ۵)
- ۱۲ کانت خداوند را از طریق اخلاق و ----- اخلاقی اثبات کرد. (درس ۵)
- ۱۳ ابن سینا در کتاب «اشارات» با تأسی به قرآن کریم، برهان اثبات واجب الوجود را ----- نامید. (درس ۶)
- ۱۴ روح انسان با ----- نفس می تواند به مرتبه ای برسد که کاملاً از ماده و جسم مجرد باشد. (درس ۷)
- ۱۵ فلاسفه مسلمان عقل را در کنار قرآن و ----- به عنوان منابع کسب احکام و معارف دین معرفی می کنند. (درس ۸)
- ۱۶ همان طور که در اعضای بدن ----- بر همه اعضا ریاست دارد، ریاست مدینه فاضله هم باید بر دیگران برتری داشته باشد. (درس ۹)
- ۱۷ سهروردی با احیاء فلسفه نور و اشراق ایران باستان و تلفیق آن با ----- حکمت اشراق را پایه گذاری کرد. (درس ۱۰)
- ۱۸ حوزه درس ----- در قم یکی از پر رونق ترین حوزه های فلسفی بود. (درس ۱۱)

۱/۵

پ) هر یک از موارد ستون سمت راست را به عبارت مربوط به آن در ستون سمت چپ وصل کنید.

● امکان فقری موجود (ملاصدرا)	● (درس ۱) ۱۹ فیلسوف بزرگ مسلمان که به نسبت میان وجود و ماهیت توجه ویژه ای کرد.
● بدن سالم	● (درس ۲) ۲۰ امکان ماهوی موجود (ابن سینا)
● دسته ای از جویندگان معرفت	● (درس ۵) ۲۱ افلاطون ابداع کننده خداشناسی فلسفی است.
● کتاب شیعه	● (درس ۹) ۲۲ فارابی مدینه فاضله را به این مورد تشبیه می کند.
● تیلور	● (درس ۱۰) ۲۳ آنان که تازه عطش معرفت دارند.
● فارابی	● (درس ۱۱) ۲۴ گفت وگوهای علامه طباطبایی و هانری کربن

الف) جاهای خالی را با کلمات یا عبارات مناسب پر کنید.

- ۱ وقتی می‌گوییم هستی و چیستی یعنی دو ----- یک چیز نه دو جزء از یک چیز. (درس ۱)
- ۲ «تعداد موجودات روی زمین بی‌نهایت است» یک قضیه ----- است. (درس ۲)
- ۳ انسان با سوال چرا می‌کوشد از طریق -----، رابطه‌های علیّ میان پدیده‌ها را بشناسد. (درس ۳)
- ۴ تخلف‌ناپذیری و حتمیت در نظام هستی لازمه اصل ----- است. (درس ۴)
- ۵ یکی از افلاطون‌شناسان مشهور اروپایی به نام -----، افلاطون را ابداع‌کننده خدانشناسی فلسفی می‌داند. (درس ۵)
- ۶ اگر سلسله علت‌ها بخواهد تا بی‌نهایت پیش برود و منتهی به علتی نشود ----- پیش می‌آید. (درس ۶)
- ۷ تاریخ فلسفه با تاریخ ----- پیوندی ناگسستنی دارد و تحولات معنا با تحولات فلسفه گره خورده است. (درس ۷)
- ۸ افلاطون مانند ----- به وجود عقلی که عقل انسان‌ها برای فهم امور به آن متصل می‌شوند اعتقاد داشت و آن را عقل جهانی می‌نامید. (درس ۷)
- ۹ یکی از عوامل مهم توجه به عقل و عقلانیت در جهان اسلام، پیام الهی و سخنان پیامبر اکرم و ----- ایشان بود. (درس ۸)
- ۱۰ یکی از مصادیق عقل که فلاسفه مسلمان درباره آن سخن گفته و کتاب نوشته‌اند ----- است. (درس ۸)
- ۱۱ اولین فیلسوف مشهور مسلمان که حدوداً ۲۷۰ کتاب و رساله از خود به جا گذاشت ----- نام داشت. (درس ۹)
- ۱۲ ابن‌سینا نزد ناطلی شروع به خواندن باب ----- کرد و چون به تعریف جنس رسید بر سخن او چند ایراد گرفت. (درس ۱۰)
- ۱۳ بسیاری از متکلمان با فلسفه مخالف بودند و آن را در بخش‌هایی از جهان اسلام به رکود کشاندند اما شدت تأثیر این انتقادات در ----- کمتر بود. (درس ۱۱)
- ۱۴ میرداماد و ----- از اساتید گران‌قدر ملاصدرا بودند. (درس ۱۱)

ب) کامل کنید.

در جدول زیر نام نویسنده هر یک از آثار را بنویسید.

نام نویسنده	نام کتاب
-----	تأملات (درس ۳)
-----	تحقیق درباره مبادی اخلاق (درس ۳)
-----	تطور اخلاق (درس ۵)
-----	خواهش ایمان (درس ۵)
-----	چرا مسیحی نیستم (درس ۶)
-----	حیات معقول (درس ۶)
-----	رساله معراجیه (درس ۸)
-----	تاریخ فلسفه اسلامی (درس ۹)
-----	تاریخ حکمای اسلام (درس ۹)
-----	شواهد الربوبیه (درس ۱۱)
-----	شیعه (درس ۱۱)
-----	حدوث العالم (درس ۱۱)

19

17

11

19

20

21

22

23

24

25

۲۶

27

28

१५

20

پاسخ نامه تشریحی

۱۸ علامه محمد تقی جعفری

۱۹

به این معنا نیست که وجود و ماهیت دو جزء از یک چیز هستند که ترکیب شدند.

۲۰

اشیائی که ذاتاً ممکن الوجودند، تا واجب الوجود نشوند، موجود نمی شوند.

۲۱

کانت

۲۲

از نظر افلاطون کار خداوند هدف دار است.

۲۳ گزینه «۲»

۲۴ گزینه «۱»

۲۵ گزینه «۴»

۲۶ گزینه «۱»

۲۷ گزینه «۳»

۲۸ گزینه «۳»

۲۹

نام فیلسوف یا متفکر	عقیده / آثار / توضیحات چهره اجتماعی
توماس آکوئیناس	برجسته ترین فیلسوف و متکلم قرون وسطی که با اندیشه ابن سینا آشنا بود.
ابن سینا	یکی از نظریات: یکی از اعتقادات ابن سینا باید نوشته شود مثلاً: موجودات جهان ذاتاً ممکن الوجودند اما از این حیث که اکنون موجودند، واجب الوجود بالغیرند.
هیوم	نام یکی از آثار: گفت و شنود درباره دین طبیعی (و یا نام یکی از دیگر از آثارش)
برخی دانشمندان امروزی	شکل گیری جهان به سبب انفجار بزرگ (بیگ بنگ)
دکارت	تصور او در مورد خداوند: من از حقیقتی نامتناهی و علیم و قدیر که خود من و هر چیز دیگری به وسیله او خلق شدیم تصویری دارم.
برتراند راسل	نام کتاب: چرا مسیحی نیستم (و یا نام یکی دیگر از آثارش)

۳۰

الف) من هستم.

ب) اشیاء هستند.

ج) من می توانم اشیاء را بشناسم.

۳۱

رابطه میان دیوار و سفیدی یک رابطه امکانی است. یعنی ممکن است دیوار سفید باشد یا نباشد. اگر دیوار رنگ سفید بخورد آنگاه این رابطه از حالت امکانی خارج شده و ضرورت برقرار شده است.

۳۲

الف) کانت ب) تجربه گرایان ج) هیوم د) دکارت

۳۳

الف) اصل وجوب بخشی علت به معلول: اگر علت با تمام حقیقت خود تحقق یافت، یقیناً تحقق معلول نیز ضروری و حتمی می شود و وجوب وجود پیدامی کند. ب) اصل سنخیت میان علت و معلول: علت های خاص معلول های خاص دارند و هر معلولی از علت خاص خود سرچشمه می گیرد.

۳۴

الف) در جهان پیرامون ما اشیائی هستند که وجودشان از خودشان نیست و معلول چیزهای دیگرند.

ب) وجود علت بر وجود معلول مقدم است و وجود معلول مشروط به وجود علت است. ج) اگر معلولی که اکنون موجود است علتی داشته باشد که آن علت هم خودش معلول علت دیگری باشد، پس به ناچار آن علت دیگر هم خودش معلول است و برای موجود شدن به علت دیگری نیازمند است.

اگر سلسله علت ها تا بی نهایت پیش برود (یعنی منتهی به علتی نشود که معلول علت دیگری نباشد) تسلسل علل نامتناهی پیش می آید و چنین تسلسلی محال است. زیرا اگر سلسله علت ها تا بی نهایت به عقب برود، اصلاً نوبت به معلولی که پیش روی ماست، نمی رسد. پس وجود سلسله نامتناهی علل متناقض و غیرممکن است.

در نتیجه: سلسله موجودات معلول، نیازمند موجودی است که معلول نباشد. پس در ابتدای سلسله علت ها و معلول ها، علتی وجود دارد که وجودش وابسته به دیگری نیست؛ یعنی خودش واجب الوجود و «علةالعلل» موجودات دیگر است.

پاسخ نامه آزمون (۵) نوبت اول

فلسفه (۳)

۱ درست

۲ نادرست

۳ درست

۴ درست

۵ نادرست

۶ نادرست

۷ علیم

۸ امکانی

۹ سنخیت

۱۰ فارابی

۱۱ مؤمن

۱۲ وجود خداوند

۳۸ فیلسوف کسی است که بر اساس قواعد فلسفی عقیده‌ای را پذیرفته و با قواعد فلسفی از عقیده خود دفاع می‌کند. مثلاً فیلسوف معتقد به خداوند، از طریق استدلال به خدا اعتقاد پیدا کرده و از همین طریق هم از خداوند دفاع می‌کند.

۳۹ از نظر هیوم برهان نظم توانایی اثبات یک وجود ازلی و ابدی و نامتناهی را ندارد و یکی از دلایل ناتوانی این برهان این است که براساس نظم موجود جهان، حداکثر می‌شود یک ناظم و مدبر را اثبات کرد اما نمی‌توان به یک خالق نامتناهی و واجب‌الوجود بالذات رسید.

پاسخ‌نامه آزمون (۶) فوبت دوم

فلسفه (۲)

- ۱ نادرست
- ۲ نادرست
- ۳ نادرست
- ۴ نادرست
- ۵ درست
- ۶ درست
- ۷ درست
- ۸ درست
- ۹ این رشد
- ۱۰ ضروری
- ۱۱ دموکریتوس
- ۱۲ قواعد فلسفی
- ۱۳ وجود خدا
- ۱۴ عقل
- ۱۵ بما هو
- ۱۶ متکلم
- ۱۷ ایران
- ۱۸ مدرسه خان
- ۱۹ شفا
- ۲۰ امکانی
- ۲۱ علت و معلول
- ۲۲ عقول
- ۲۳ عقل
- ۲۴ فارابی
- ۲۵ قانون
- ۲۶ الاسفارالاربعة
- ۲۷

آن دسته از موجودات که تغییرات اندامی‌شان «اتفاقاً» با محیط سازگار بوده است به حیات خود ادامه دادند و رشد کرده‌اند.

- ۱۳ جمله شماره ۱۰
- ۱۴ جمله شماره ۹
- ۱۵ جمله شماره ۱۱
- ۱۶ جمله شماره ۸
- ۱۷ جمله شماره ۱۲
- ۱۸ جمله شماره ۷
- ۱۹ گزینه «۱»
- ۲۰ گزینه «۱»
- ۲۱ گزینه «۲»
- ۲۲ گزینه «۲»
- ۲۳ گزینه «۳»
- ۲۴ گزینه «۴»
- ۲۵ گزینه «۴»
- ۲۶ گزینه «۴»
- ۲۷ گزینه «۳»
- ۲۸ گزینه «۴»
- ۲۹

کتاب شفا، دارای چهاربخش منطق، طبیعیات، ریاضیات و الهیات.

وجود بی‌نیاز و غیروابسته و وجودهای نیازمند و وابسته.

ما از طریق تجربه تنها به دنبال هم آمدن پدیده‌ها را در می‌یابیم که این معنای علیت نیست.

تخلّف ناپذیری و حتمیت در نظام هستی.

کانت ضرورت وجود خدا را از طریق اخلاق و وظایف اخلاقی اثبات کرد.

ابن سینا با تأسی به قرآن کریم این برهان را صدیقین نامید.

آلبرت کبیر و راجر بیکن.

اصل علیت بدون دخالت تجربه بدست می‌آید و جزء مفاهیم اولیه و بدیهی است که انسان از آن درک فطری دارد.

معنای اول: میان علت و معلول رابطه حتمیت وجود ندارد. یعنی ممکن است علت موجود شود اما معلول پدید نیاید. معنای دوم: ممکن است از هر علتی ممکن است هر معلولی پدید آید. معنای سوم: نبودن هدف و غایت خاص در حرکات و نظم جهان یعنی حرکات و نظام‌ها به سمت غایت و هدف معین پیش نمی‌رود. معنای چهارم: رخ دادن حادثه پیش بینی نشده که همین معنای چهارم بی‌ارتباط با اصل علیت نیست و صحیح‌ترین معناست.

۱۵

نام نویسنده	نام کتاب
دکارت	تأملات
دیوید هیوم	تحقیق درباره مبادی اخلاق
هانری برگسون	تطور اخلاق
ویلیام جیمز	خواهش ایمان
برتراند راسل	چرا مسیحی نیستم
علامه محمدتقی جعفری	حیات معقول
ابن سینا	رساله معراجیه
هانری کربن	تاریخ فلسفه اسلامی
بیهقی	تاریخ حکمای اسلام
ملاصدرا	شواهد الربوبیه
علامه طباطبایی	شیعه
ملاصدرا	حدوث العالم

۱۶

آلبرت کبیر و راجر بیکن.

۱۷

موجودات جهان برحسب ذات خود ممکن الوجودند اما از این حیث که اکنون موجودند، واجب الوجود بالغیرند یعنی از واجب الوجود بالذات نشئت گرفتند.

۱۸

سنخیت علت و معلول - وجوب علی و معلولی

۱۹

علت ناقصه و علت تامه. آنجا که معلول ناشی از مجموعه چند عامل است که روی هم علت پدید آمدن آن معلول اند، هر یک از عوامل را علت ناقصه و مجموعه عوامل را علت تامه می‌نامند.

۲۰

ضرورتاً موجود - محرک غیر متحرک.

۲۱

عقل توانمندی است که به کمک آن استدلال می‌کنیم و از این طریق به دانش‌ها و حقایق دست می‌یابیم.

۲۲

داشتن بدیهیات عقلی و استدلال‌های عقلی محض.

۲۳

وقتی عقل با روش تجربی و حسی وارد عمل شود، به واقعیت و علم دست می‌یابیم.

۲۴

منبع معرفت دینی - ابزار کسب معرفت دینی

۲۵

عقل، حس و قلب

۲۶

ارزش قائل شدن برای اصل تفکر و خردورزی - تکریم پیوسته عالمان و دانشمندان (و یا هرکدام از موارد دیگر)

۲۷

مدینه فاضله که مردم در آن به اموری مشغول هستند که مدینه را به سوی سعادت می‌برد.

۲۸

الف) قانون: فرهنگ نامه پزشکی و از معروف‌ترین آثار ابن سینا
ب) اشارات و تنبیهات: آخرین دیدگاه‌های ابن سینا در حکمت
پ) نجات: مختصر کتاب شفا
ت) انصاف: ۲۸ هزار مسئله بوده که در حمله غزنویان تنها چند جزء باقی مانده است.

۲۹

تأمل در رابطه طبیعت با ماوراء طبیعت و خداوند در کنار تحقیق در روابط میان پدیده‌ها.

۳۰

- ۱- اصالت وجود
- ۲- وحدت حقیقت وجود
- ۳- تشکیک وجود
- ۴- حرکت جوهری
- وجه کثرت موجودات: ماهیت

خلاصه درس‌ها

درس ۴ کدام تصویر از جهان؟

♦ **اتفاق:** ۱- برخی امور اتفاقی و تصادفی است. ۲- دموکریتوس ماده اولیه تشکیل دهنده جهان را اتم (ذرات ریز تجزیه ناپذیر و غیرقابل تقسیم) می‌داند که در فضای غیرمتناهی پراکنده بوده و به شکلی سرگردان در حرکتند و از برخورد اتفاقی این ذرات سرگردان، عناصر و اشیاء فعلی در جهان به وجود آمده است. ۳- داروین معتقد است که ۳/۵ میلیارد سال از ابتدای پیدایش موجود زنده بر روی زمین می‌گذرد و تنها آن دسته از جاندارانی که تغییرات اندامی شان «اتفاقاً» سازگار با محیط بوده به حیات خود ادامه داده و رشد کرده‌اند و اگر در این میان تکاملی رخ داده اتفاقی بوده است. ۴- بیگ بنگ: دانشمندان امروزی معتقدند که جهان با یک انفجار بزرگ اتفاقی (بیگ بنگ) آغاز شده و به تدریج گسترش یافته است. ۵- اتفاق = شانس ۶- ابن‌سینا در کتاب «الهیات شفا» در مورد «اتفاق» و «شانس» توضیح داده و تلاش کرده تا نظر مردم را درباره این مفاهیم تصحیح نماید.

📌 **لوازم علت در جهان**

الف) اصل علت: ۱- زمینه ساز نگاهی ویژه به جهان و اشیاء پیرامون. ۲- با قبول اینکه هر حادثه علتی دارد به ارتباط اجزای جهان با یکدیگر و پیوستگی شان پی می‌بریم. ۳- با مواجهه با هر پدیده‌ای در پی کشف منشأ و عامل پیدایش آن برمی‌آییم.

ب) وجوب بخشی علت به معلول: ۱- جهان تابع رابطه ضروری و حتمی ۲- اگر علت با تمام حقیقت خود تحقق یافت یقیناً معلول نیز ضروری و حتمی می‌شود و وجوب وجود پیدا می‌کند.

ج) سنخیت میان علت و معلول: ۱- ایجاد نظم خاص در جهان ۲- فهماندن این مطلب که هر چیزی نمی‌تواند منشأ هر چیزی باشد ۳- علت‌های خاص معلول‌های خاص دارند و هر معلولی از علت خاص خود سرچشمه می‌گیرد.

لازمه و نتیجه اصل	اصل
ارتباط و پیوستگی	اصل علت
تخلّف ناپذیری و حتمیت در نظام هستی	اصل وجوب بخشی علت به معلول
نظم و قانونمندی میان پدیده‌ها	اصل سنخیت میان علت و معلول

📌 **معانی اتفاق**

۱- میان علت و معلول رابطه حتمی وجود ندارد. ممکن است علتی موجود شود اما معلول آن پدید نیاید و با معلولی بدون وجود علت پیدا شود. بررسی: هیچ فیلسوفی با این معنای اتفاق موافق نیست و همه فلاسفه آن را انکار می‌کنند و می‌گویند هیچ معلولی بدون علت نمی‌تواند موجود شود. برخی از مردم از **تمام اجزاء یک علت** آگاهی ندارند و ممکن است گاهی فکر کنند که در عین وجود علت، معلول پدید نمی‌آید. پس میان علت و معلول رابطه ضروری برقرار نیست.

توضیح: مجموع عوامل پدید آمدن معلول ————— علت تامه

هر یک از عوامل پدید آمدن معلول به تنهایی ————— علت ناقصه

اگر تمامی عوامل با یکدیگر (علت تامه) موجود نباشد معلول نیز موجود نمی‌شود.

۲- ممکن است از هر علتی هر معلولی پدید آید و سنخیتی میان علت و معلول نیست.

بررسی: این معنی از اتفاق مورد قبول فلاسفه مسلمان و اروپایی نیست زیرا در این صورت از هر چیزی، هر چیزی ممکن است پدید آید و اگر این طور باشد به هیچ کاری نمی‌توان اقدام کرد. مثلاً نمی‌توان برای رفع تشنگی آب نوشید. علاوه بر این نمی‌شود نظم موجود در طبیعت را تبیین کرد و دلیل آن را بدست آورد. حتی نمی‌توان دانشمندان را به کشف علل پدیده‌ها دعوت کرد.

انکار اصل سنخیت = بی‌اعتباری همه علوم و پذیرش هرج و مرج در جهان

۳- نبودن غایت و هدف خاص در حرکات و نظم جهان.

بررسی: از پیدایش زمین چند میلیارد سال می‌گذرد و موجودات مختلفی پدید آمدند تا اینکه انسان به عنوان کاملترین موجود قدم بر زمین گذاشت. سوال: آیا از ابتدا جهت گیری تحولات به سمت پیدایش انسان بوده و یا اتفاقی منجر به پیدایش انسان شده است؟

پاسخ: الف) فلاسفه‌ای که به اصل علت و علة العلل (علت حقیقی هستی) معتقدند می‌گویند که هر فرایند طبیعی و سیر تحول در طبیعت، هدف خاصی را تعقیب می‌کند گرچه انسان به علت محدودیت علمی قادر به کشف این اهداف نباشد.

ب) آن دسته از فلاسفه که علة العلل را نمی‌پذیرند، غایتمندی زنجیره حوادث را انکار می‌کنند و وجود برخی فرایندهای تکاملی در جهان را امری اتفاقی و از پیش تعیین شده نمی‌دانند.

۴- رخ دادن حادثه‌ای پیش بینی نشده. برای کاری از منزل خارج می‌شویم و به طور اتفاقی دوستی را می‌بینیم.

◆ **ایران باستان:** گزارش‌های اسطوره‌ای و نمادین از ایران باستان (زیر نظر فیلسوفانی مانند سهروردی) نشان می‌دهد که حکما در آن زمان شناختی روشن از مبدأ هستی داشته‌اند و خداوند را نور هستی می‌دانستند که با پرتو و اشراق خود پدیده‌ها را خلق می‌کند.

نخستین پرتو و مخلوق — بهمن (وجودی مجرد)

جهان — مخلوق خداوندی حکیم

◆ **یونان باستان:** فلاسفه بزرگ یونان (از جمله سقراط، افلاطون و ارسطو) در جامعه‌ای زندگی می‌کردند که مردم آن به **خدایان متعدد** اعتقاد داشتند و هر کدام را مبدأ و منشأ یک حقیقت در جهان می‌دانستند.

ژئوس: خدای آسمان و باران **آپولون:** خدای خورشید و هنر **آرتمیس:** خدای عفت و خویشتن داری

اتهام سقراط: خدایانی که همه به آن معتقدند را انکار می‌کند و از خدای جدید سخن می‌گوید.

افلاطون تصمیم گرفت که با دقتی فلسفی و استدلالی درباره خداوند صحبت کند و پندارها را اصلاح نماید.

تیلور (افلاطون شناس) می‌گوید: افلاطون ابداع کننده خداشناسی فلسفی است. از نظر او کار خداوند هدف دار است. خدا نزد افلاطون یک خدای معین با ویژگی‌های روشن است و این با چند خدایی یونان تفاوت دارد، زیرا در چند خدایی، خلقت آگاهانه معنا ندارد و چند خدایی شکل دیگری از همان کفر و بی‌خدایی است.

◆ **توصیف افلاطون درباره خداوند:** در سوی دیگر نوعی از هستی وجود دارد که پیوسته ثابت است؛ نه می‌زاید و نه از میان می‌رود و نه چیز دیگری را به خود راه می‌دهد و نه خود در چیزی دیگر فرو می‌شود. او نه دیدنی است و نه از طریق حواس دریافتنی است. فقط با تفکر و تعقل می‌توان به او دست یافت.

◆ **یگر معتقد است:** استدلال واقعی بر وجود خداوند را نخستین بار ارسطو ارائه کرد. او در کتاب سوم خود با یک استدلال و قیاس «برترین و والاترین موجود» را اثبات می‌کند.

◆ **استدلال‌های ارسطو** گرچه قدم‌های اولیه بوده‌اند اما از استحکام خاصی برخوردارند.

◆ **نظر ارسطو در مورد خداوند:** ۱- هر جا که یک خوب‌تر و بهتر وجود دارد، خوب‌تر و بهتری نیز هست. در میان موجودات برخی خوب‌تر از برخی دیگرند. پس حقیقتی هم که خوب‌ترین و بهترین است وجود دارد که از همه برتر است و این همان واقعیت الهی است.

۲- نمی‌شود که یک نظمی بر جهان حاکم باشد بدون اینکه موجودی جاوید و برتر از ماده در کار باشد.

۳- شریف‌ترین موجود، خیر و جمال و زیبایی، ضرورتاً موجود، محرک غیر متحرک، دارای حیات، تغییرناپذیر، دارای عالیت‌ترین اندیشه و فعلیت تام و کامل و بالذات.

دوره جدید اروپا (دیدگاه فلاسفه درباره خداوند)

۱- **دکارت** طی استدلالی در مورد خداوند می‌گوید: من از حقیقتی متناهی و علیم و قدیر که خود من و هر چیز دیگری به وسیله او خلق شدیم، تصویری دارم. این تصور نمی‌تواند از خودم باشد زیرا من موجودی متناهی‌ام. پس این تصور از من و هر موجود متناهی دیگری نیست بلکه از وجود نامتناهی است؛ اوست که می‌تواند چنین ادراکی به من بدهد.

۲- **دویود هیوم** دلایل متکی بر عقل را مردود می‌داند زیرا معتقد است عقل، ادراک مستقل از حس و تجربه ندارد. مهمترین برهان فیلسوفان الهی را برهان نظم می‌داند که از تجربه گرفته شده است و معتقد است این برهان توانایی اثبات یک وجود ازلی و ابدی و نامتناهی را ندارد.

◆ **دلیل ناتوانی برهان نظم:** به واسطه نظم موجود در جهان، تنها یک ناظم و مدبر قابل اثبات است نه خالق نامتناهی و واجب الوجود بالذات.

۳- **کانت** برای اثبات ضرورت وجود خداوند، از اخلاق و وظایف اخلاقی سخن گفت. او معتقد است:

(الف) زندگی جمعی انسان بدون اصول اخلاقی و رعایت آن امکان‌پذیر نیست. اگر انسان‌ها مسئول کارهای خود نباشند، هرج و مرج پدید می‌آید و زندگی متلاشی می‌شود.

(ب) مسئولیت‌پذیری و رعایت اخلاق در جایی معنا دارد که انسان خود را صاحب اختیار ببیند و برای موجودات بدون اختیار، وظیفه اخلاقی معنا ندارد.

(ج) اختیار ویژگی نفس غیرمادی فناپذیر است و با مرگ بدن از بین نمی‌رود.

(د) سعادت روح و نفس مجرد در گرو کسب فضایل و رعایت اصول اخلاقی است و چون نفس موجودی مجرد است برای سعادت دائمی خود به جهانی ماوراء دنیای ما نیاز دارد و وجود چنین جهانی مشروط به وجود خدایی جاودان و نامتناهی است.

◆ **فلاسفه بعد از کانت** چون تجربه‌گرا بودند و به همین خاطر نمی‌توانستند از برهان عقلی محض استفاده کنند، در رابطه با اعتقاد خداوند به دو دسته تقسیم شدند:

❖ فیلسوف کیست؟ کسی که بر اساس قواعد فلسفی عقیده‌ای را پذیرفته و با قواعد فلسفی از عقیده خود دفاع می‌کند. مثلاً: فیلسوف معتقد به خداوند از طریق استدلال به خدا اعتقاد پیدا کرده و از همین طریق از او دفاع می‌کند.

اثبات وجود خداوند از طریق عقل و استدلال

فلاسفه مسلمان (برخلاف فلاسفه اروپایی) معتقد بودند که اثبات وجود خداوند از طریق عقلی امکان‌پذیر است.

۱- استدلال فارابی: (الف) در جهان پیرامون ما اشیائی هستند که وجودشان از خودشان نیست و معلول چیزهای دیگرند. (ب) وجود علت بر وجود معلول مقدم است و وجود معلول مشروط به وجود علت است. (ج) اگر معلولی که اکنون موجود است علتی داشته باشد که آن علت هم خودش معلول علت دیگری باشد، پس به ناچار آن علت دیگر هم خودش معلول است و برای موجود شدن به علت دیگری نیازمند است. مشکل قسمت ج: تسلسل علل (!!)

یعنی: اگر سلسله علت‌ها تا بی‌نهایت پیش برود (یعنی منتهی به علتی نشود که معلول علت دیگری نباشد) تسلسل علل نامتناهی پیش می‌آید و چنین تسلسلی محال است.

چرا؟ زیرا اگر سلسله علت‌ها تا بی‌نهایت به عقب برود، اصلاً نوبت به معلولی که پیش روی ماست، نمی‌رسد. پس وجود سلسله نامتناهی علل متناقض و غیرممکن است.

در نتیجه: سلسله موجودات معلول، نیازمند موجودی است که معلول نباشد. پس در ابتدای سلسله علت‌ها و معلول‌ها، علتی وجود دارد که خودش وابسته به دیگری نیست؛ یعنی خودش واجب الوجود و «علة العلل» موجودات دیگر است.

۲- استدلال ابن سینا: برهان وجوب و امکان: (الف) موجودات جهان ذاتاً نسبت به وجود و عدم (بودن و نبودن) مساوی اند. (یعنی ذاتاً ممکن الوجودند) (ب) ممکن الوجود بالذات (یعنی موجودات جهان) برای خروج از حالت تساوی بین وجود و عدم نیازمند به واجب الوجود بالذات (یعنی موجودی که وجود، ذاتی اوست) هستند.

(ج) پس موجودات جهان به واجب الوجودی بالذات وابسته‌اند که آن‌ها را از حالت امکانی خارج کرده و پدید آورد.

فلاسفه مسلمان و معناداری حیات

سؤال: تأثیر اعتقاد به خداوند در زندگی انسان و نقش آن در معنابخشی به حیات بشری چیست؟ فلاسفه مسلمان وجود خداوند و تأثیر آن در حیات انسانی را به وجود آب و نقش آن در حیات جسمانی بشر می‌دانند و معتقدند: بشر ابتدا از طریق حواس به وجود آب پی می‌برد و آن را یک امر واقعی می‌یابد؛ آنگاه این آب واقعی را می‌نوشد تا نیازش را برطرف کند و او را سیراب کند. اعتقاد به خداوند هم به زندگی معنا می‌دهد و انسان را وارد مرتبه‌ای برتر از زندگی می‌کند که به کمک عقل و منطق یا هر راه دیگری وجود او را پذیرفته باشد و در ارتباط روحی و معنوی با او زندگی کند.

معیارهای زندگی معنادار از نظر یک فیلسوف الهی:

- ۱- جهان را غایتمند بیاید و آن را توضیح دهد.
- ۲- انسان را موجودی هدفمند بشناسد و این هدف را مشخص کند.
- ۳- برای گرایش فطری انسان به خیر و زیبایی مایزائی واقعی قائل شود.
- ۴- آرمان‌های مقدس و فراتر از زندگی مادی را معتبر و درست بداند.
- ۵- در برابر یک وجود متعالی و برتر احساس تعهد و مسئولیت داشته باشد.

❖ ابن سینا که وجود خداوند را با دلایل فلسفی اثبات کرده است، در عین حال توصیفی مبتنی بر عشق از رابطه خدا و جهان و انسان ارائه می‌دهد که می‌تواند دربردارنده برخی عناصر پنج گانه فوق باشد. او در رساله‌ای درباره عشق می‌گوید: هریک از ممکنات به واسطه حقیقت وجودش، همیشه مشتاق کمالات و خیرات است و بر حسب فطرت خود از بدی‌ها گریزان. همین اشتیاق ذاتی و ذوق فطری را که سبب بقای ممکنات و مخلوقات است، عشق می‌نامیم.

❖ ابن سینا معتقد است: عشق و محبت بین انسان و جهان از جاذبه عشق الهی ناشی می‌شود که در کنه و ذات جهان هستی به ودیعت نهاده شده است.

درس ۷ عقل در فلسفه (۱)

مفهوم دین — ایمان، عرفان — شهود، فلسفه — عقل و عقلانیت، فیلسوفان — مهم ترین مدافعان عقل.

وجه تمایز انسان و حیوان — عقل

انسان — حیوان ناطق (منظور همان عاقل)

♦ تاریخ فلسفه با تاریخ عقل پیوند ناگسستنی دارد.

♦ تحولات معنا و محدوده عقل با تحولات فلسفه گره خورده است.

♦ **عقل چیست؟** توانمندی که به کمک آن استدلال می کنیم و از این طریق به دانش ها و حقایق دست می یابیم.

یعنی: انسان با عقل خود استدلال می کند و درمی یابد که:

الف) چه چیزهایی هست و چه چیزهایی نیست.

ب) کدام کار خوب است و باید انجام دهد و کدام کار بد است و نباید انجام دهد.

پ) کدام سخن درست و کدام نادرست است.

ت) کدام رفتار پسندیده و کدام ناپسند است.

♦ **فلاسفه توانمندی عقلی را در کودکان به صورت بالقوه می دانند که با تربیت و تمرین به فعلیت می رسد و تقویت می شود.** به همین سبب در افراد مختلف، متفاوت است. برخی انسان ها قدرت عقلی بیشتر و برخی قدرت عقلی کمتری دارند.

♦ **مصادق وجودی عقل:** کاربرد دیگر عقل برای **موجوداتی** است که از **ماده و جسم مجردند** و در **قید زمان و مکان نیستند**. این موجودات در افعالشان به ابزار مادی نیاز ندارند.

♦ **بسیاری از فلاسفه معتقدند:** ۱- علاوه بر عالم طبیعت، **عوالم دیگری** هم وجود دارد که با **حواس ظاهری نمی توان** آن ها را **درک کرد**. مثلاً: عالم عقل.

۲- بسیاری از فرشتگان که در کتاب های آسمانی، از جمله قرآن کریم، از آن ها یاد شده همین موجودات عقلانی مجرد از ماده و جسم اند که فلاسفه با دلیل و برهان وجود آن ها را اثبات می کنند.

۳- علم این موجودات چگونه است؟ از طریق استدلال و کنار هم گذاشتن مفاهیم نیست بلکه **عقول** (فرشتگان) **حقایق اشیاء را شهود می کنند** و به مفاهیم و استدلال مفهومی نیاز ندارند.

۴- **روح هر انسانی** استعداد رسیدن به چنین مرتبه ای از عقل را دارد؛ یعنی می تواند با **تهذیب نفس** به مرتبه ای برسد که **کاملاً از ماده و جسم مجرد باشد و در عین حال که از قوه استدلال برخوردار است**، مانند عقول، **حقایق را شهود کند**.

۵- قوه استدلال — مرتبه نازل و پایین عقل مجرد

۶- توانایی بشر در ساختن مفاهیم کلی پرتویی از همان عقل در وجود هر انسانی است.

۷- پس از **شکل گرفتن مفاهیم کلی** است که انسان **توانایی صورت بندی استدلال** را پیدا می کند و **قیاس های مختلف** را (آن گونه که در منطق گفته شده) می سازد.

♦ **عقل نزد حکمای ایران باستان:** از عهد باستان تا کنون، از چین در شرق آسیا و یونان و روم در اروپا، گزارش هایی درباره عقل و تحلیل و تبیین فیلسوفان وجود دارد.

♦ یکی از کانون های اولیه عقل گرایی و خردورزی — ایران باستان (اندیشمندان آن به خردورزی و فرزانی شهرت داشتند).

♦ گزارش هایی از فردوسی در شاهنامه و برخی نقل های تاریخی و آثار مکتوب حکایت گر توجه به عقل و خردورزی است. آنان هم از **عقل به عنوان یک وجود نورانی و مجرد** آگاه بودند و هم به **عقل به عنوان تعقل و خردورزی و برهان** اهمیت می دادند.

♦ **در اندیشه حکیمان ایران باستان:** ۱- خرد با وجود آفریدگار متحد و یگانه است و آفریدگار، کل جهان را با خرد و عقل رهبری می کند. ۲- خدا بر اساس خرد می آفریند. ۳- مزدا (همان خداوند) با خرد و اندیشه خود جهانیان و وجدان ها و خردها را آفریده است. ۴- عقل و خرد که آفریده آفریننده است، وجودی عقلانی است که خرد و عقل انسان پرتو و مظهر اوست.

۵- فردوسی شاهنامه را با این بیت آغاز کرده: «به نام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد» و در حکایات خویش از فرزانیگانی خبر می دهد که از عقل و خرد بهره داشته و حکیمانه زندگی نموده اند.

مفهوم وجود در میان همه اشیا مشترک است اما هر شیء ماهیت خاص خود را دارد.

وجود ← وجه وحدت اشياء (همه موجودات عالم در بودن با هم تفاوتی ندارند)

ماهیت ← وجه اختلاف اشياء (موجودات عالم از حیث چیستی و ماهیت متفاوتند، کثرت موجودات)

سؤال: واقعیت خارجی مصداق مفهوم وجود است یا ماهیت؟ ملاصدرا پاسخ می‌دهد که مصداق مفهوم وجود است. یعنی آنچه واقعیت خارجی را تشکیل می‌دهد، وجود است نه ماهیت. هر وجودی با تعینی خاص (ماهیت) در خارج هست. بنابراین آنچه در واقعیت خارجی است وجود است و ماهیت از این وجودها انتزاع می‌شود.

ب) وحدت حقیقت وجود: اصل اشياء همان واقعیت خارجی است که امری واحد است و همان وجود است. اشياء در حقیقت هستی با هم وحدت دارند.

پ) تشکیک وجود: وجود حقیقتی واحد با مراتب و درجاتی عالی است و حقیقتی مشکک است. تشکیک وجود یعنی شدت و ضعف داشتن وجود (مانند شدت و ضعف نور که از حقیقت نور خارج نیست و از همان جهت که نور است قوی یا ضعیف است نه اینکه با چیزی ترکیب شده باشد) وجود قوی هم با چیزی خارج از خود ترکیب نشده است زیرا خارج از وجود چیزی نیست.

دوره معاصر: آخرین دستاورد فلسفه اسلامی ← حکمت متعالیه (محور تدریس در مراکز علمی)

چهره‌هایی که فلسفه ملاصدرا را به نسل امروز رساندند: رفیعی قزوینی، آشتیانی، عصار و قمشه ای.

♦ امام خمینی (ره): ۱- حوزه درس ایشان در قم یکی از پررونقترین حوزه‌های فلسفه بود. ۲- در علوم اسلامی تبحر داشتند و در فلسفه صاحب نظر بودند. ۳- ابعاد فلسفی و عرفانی درخشان که شخصیت‌های معاصر قبل از حضور در درس علامه سال‌ها از درس‌های فلسفی ایشان بهره بردند. مانند: شهید مطهری ۴- تفسیر عرفانی فلسفه صدرا با قریحه‌ای بی‌نظیر و گاه بیان فراتر از ملاصدرا. ۵- استعداد کم نظیر در طرح مسائل عرفانی و ربط حکمت متعالیه با اصول عرفانی.

♦ علامه طباطبائی (ره): ۱- بزرگترین شخصیت فلسفی معاصر و وارث حکمای بزرگ اسلامی. ۲- هرگز اشکال نزد استاد نبردند. ۳- برای تدریس به قم مهاجرت کردند و تحول عظیمی ایجاد کردند زیرا در آن ایام از فلسفه و دروس معقول در آنجا خبری نبود و فقط فقه و اصول تدریس می‌شد. علامه لازم دیدند تا یک درس فلسفه و قرآن و اخلاق را در حوزه شروع کنند. ۴- نتیجه تدریس ایشان شاگردانی مانند: شهید مطهری، شهید دکتر بهشتی، شهید دکتر باهنر، آیت الله جوادی آملی، آیت الله حسن زاده آملی و آیت الله مصباح یزدی.

♦ تأثیر فرهنگی علامه طباطبائی: آغاز فعالیت علامه ← ورود مکتب‌های اروپایی به ایران (تفکرات ماتریالیستی)

نقد ارکان مارکسیسم و یک دوره کامل فلسفه اسلامی (پاسخ گوی مسائل روز) توسط علامه ← در کتاب اصول فلسفه و روش رئالیسم (در ۵ جلد با پاورقی شهید مطهری)

دیدار باهنری کربن و پاسخ به پرسش‌های او درباره فلسفه و اسلام و تشیع ← کتاب شیعه

انرگران قدر علامه و بی‌نظیر از نظر صاحب نظران (از جمله شهید مطهری) ← المیزان (۲۰ جلد در ۲۰ سال)